

Dikke, vette Rubensachtige gebouwen.

In Rotterdam is, andermaal, een opvallende verschijning aan de oever van de Maas verzezen. Het grote, opvallende gebouw op de kop van Lloydpier is een bruuske verschijning, een abstract vormgegeven sculptuur, ontworpen door Neutelings Riedijk. Het is een indrukwekkend maar moeilijk te doorgronden gebouw, hetgeen bij menigeen nieuwsgierigheid opwekt.

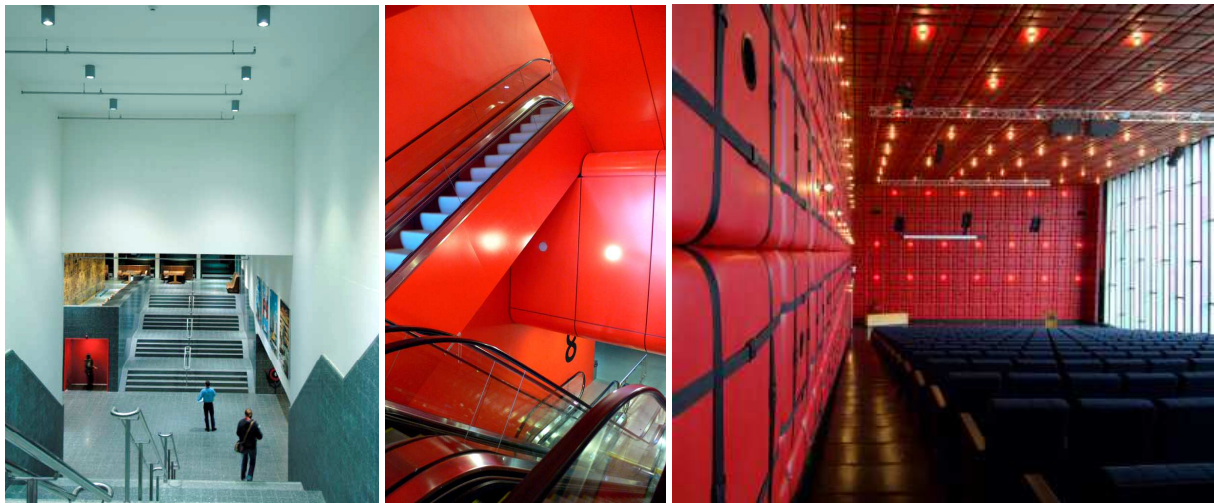
Dit is het nieuwe Scheepvaart en Transport College (STC), een verzamelgebouw waarin drie scholen gehuisvest worden, bij elkaar goed voor ongeveer 2000 leerlingen. De drie scholen zijn simpelweg op elkaar gestapeld, onderin het VMBO, in het midden het HBO en boven de opleidingen voor de beroepswereld. Het centrale, open roltrappenhuis creëert een levendige ruimtelijke verbinding tussen de drie scholen en geeft een fijne dynamiek aan het interieur van het gebouw. De consistent samengestelde plattegronden zijn coherent opgebouwd; aan de oost- en westzijde lokalen, aan de noord- en zuidzijde de docentenkamers en centraal een blok met hierin de duidelijk herkenbare servicezone en verkeersruimten. De uitstulpingen van het 70 meter hoge, 14 verdiepingen tellend torengedouw zijn gevuld met afwijkende, vaak collectieve, programmaonderdelen. In de plint van het gebouw vindt men een café en een winkel, de leerlingenkantine, de personeelskantine, werkplaatsen, een gymzaal en een aantal fascinerende vaarsimulatoren. Boven in de markante kop van het gebouw, in een 20 meter lange overkraging, hangt een grote collegezaal boven de Maas, met een fraai uitzicht over de Rotterdamse haven. De interne structuur, de motor van het gebouw, loopt als een goed geoliede machine.

Het Scheepvaart- en transportcollege op de Lloydpier in Rotterdam, Neutelings Riedijk.

De architecten hebben een duidelijk onderscheid gemaakt in de aankleding van de vrij eenvoudige en veelvoorkomende lokalen en de meer speels afgewerkte, afwijkende functies. De meest bijzondere ruimtes zijn bijzonder theateraal vormgegeven. Voortdurend komen toespelingen op het maritieme thema in het interieur terug, zoals de met zeilen bespande plafonds, de als patrijzen vormgegeven raamopeningen of de wandbekleding van vierkante reddingsboeien. Er kan geen misverstand ontstaan over de strekking van het gebouw.

Ook aan de buitenzijde van het STC echoot de maritieme entourage door. De blauwwit geblokte aluminium gevel geeft een beeld van gestapelde containers en de basale vorm van het gebouw doet denken aan een periscoop. Het arsenaal van verwijzingen naar de wereld van de scheepsvaart vormt een web van referenties waarin uiteindelijk iedereen gevangen zal worden. “En zo hoort het ook bij een gebouw in de haven van Rotterdam”, volgens architect Willem-Jan Neutelings.¹ Het STC presenteert zich aan de stad als de nieuwe mascotte voor de Rotterdamse haven.

Het interieur van het Scheepvaart- en Transportcollege, Neutelings Riedijk

Het gebouw is de volgende toevoeging aan de reeds, voor Nederlandse begrippen, imponerende skyline van Rotterdam. Aan de Maasoeveren ontstaat een accumulatie van solitair vormgegeven gebouwen, waarbij elke nieuwe toevoeging een overtreffende trap in architectonische krachtpatserij lijkt te willen zijn. Deze tendens openbaart zich wereldwijd en is een afspiegeling van de hedendaagse, door het globaal kapitalisme voorgestuwde, samenleving. Deze “supermodernistische” architectuur van iconische gebouwen weerspiegelt de tijdsgeest van “hypertrendiness”, “image branding” en “celebrity culture”, waarin het creëren van een imago of het neerzetten van een merk de boventoon voert.

Volgens architect en theoreticus Charles Jencks, is deze wijdverspreide toepassing van iconische en volgens hem betekenisloze architectuur toe te schrijven aan de hedendaagse verarming van geloof. Het geloof in religieuze en metanarratieve idealen was tot het eind van de 19^e eeuw de drijvende kracht achter het maken van iconografische architectuur. De beweegreden om een gebouw als icoon te maken was geworteld in het vertellen van een duidelijke, fundamentele boodschap, meestal politiek of religieus gestoeld, benadrukt door de monumentaliteit van het gebouw.² Zelfs tot aan het Modernistische tijdperk was een idealistisch drijfveer tot op zekere hoogte nog voelbaar in de architectuur, vandaag echter regeert wat Charles Jencks het “zwakke geloof” noemt. Dat zwakke is geloof de bodem voor oppervlakkigheid, pluralistische motieven en onzekerheid. Wat overblijft, is het verlangen naar een imago, een landmark, een hunkering naar steeds weer een nieuw consumptiegoed.³

De hedendaagse iconografische architectuur kan gerangschikt worden in drie categorieën. Als eerste is daar, de door Jencks geïntroduceerde, ‘enigmatic signifier’, een gebouw wat door de grote schaal en

1 Michiel van Raaij; interview met Willem-Jan Neutelings; archinect.com; januari 2008

2 Charles Jencks; ‘Iconic building, the power of enigma’; Rizzoli; 2005

3 Charles Jencks; ‘Iconic building, the power of enigma’; Rizzoli; 2005

markante vorm meerdere interpretaties open laat en de publieke aandacht grijpt. Zoals men zich bijvoorbeeld afvraagt of Swiss Re toren van Norman Foster in Londen nu op een sigaar, augurk of fallus moet lijken. Het statement van het gebouw is niet helder, maar de evocatieve kracht des te krachtiger.⁴

Alejandro Zaera-Polo van Foreign Office Architects pleit voor een meer rechtschapen en bescheiden benadering van het gebouw als icoon. Het gaat om de waarheid in de belichaming van een gebouw, een gevel mag niet zomaar een beeld vormen, maar presenteert eerlijk de constructieve en functionele organisatie van het gebouw. In de Yokohama Cruise Terminal van Foreign Office Architects wordt de beeldspraak van de Japanse tsunami, door kunstenaar Hokusai verbeeld in "The great wave off Kanagawa", toegepast om de constructie vorm te geven en de verschillende passagierstromen door het gebouw te leiden. Er ontstaat een dubbele agenda in de verbeelding van de boodschap, een gelaagdheid in het gebouw die een duurzame betekenis genereert.⁵

links: Swiss Re toren van Norman Foster in Londen, midden en rechts: de Yokohama Cruise Terminal van FOA

Neutelings Riedijk past een meer pragmatische aanpak toe voor het vormen van gebouwen. Ze gebruiken een enkelvoudige, bewust gekozen symboliek voor de vormtaal en de aankleding van een gebouw, maar zoeken niet naar een integraal verhalend verband in de uitwerking van de constructie en functionele organisatie achter de kledij van het gebouw. Volgens Jan Willem Neutelings zorgt een zoektocht naar gelaagdheid en diepgang voor een mentaal hermetisch en moeilijk te vatten gebouw. Door het theoretiseren van een gebouw, de herkomst te zoeken in een mystieke beschouwing, is de gelaagde betekenis erachter onherkenbaar geworden. Wil een boodschap geabsorbeerd worden door het publiek, moet het gebaar eenvoudig en helder zijn. Er dient een heldere verbinding gemaakt te worden tussen de inhoud van het gebouw en de stedelijke, maar ook culturele context daarbuiten. Dan begrijpt men het en wordt een gebouw deel van de samenleving.⁶

”Bouwen gaat over zwaarte, ik wil dikke, vette Rubensachtige gebouwen maken met wulpse uitstulpingen en stoere spierballen”, zegt Jan Willem Neutelings dan ook.⁷ De scheppingen van Neutelings Riedijk worden vaak getypeerd als iconische gebouwen, terwijl dit niet de intentie is van deze architecten, integendeel zelfs. De bron van deze algemene misvatting kan worden herleidt naar de vrijwel altijd sculpturale en abstracte vormgeving van hun ontwerpen. De gebouwen van Neutelings Riedijk zijn stedelijke sculpturen, dat geldt zeker voor het STC, staande op de markante plaats aan het

4 Charles Jencks; 'Iconic building, the power of enigma'; Rizzoli; 2005

5 Alejandro Zaera-Polo; 'The Hokusai Wave'; artikel in Volume; september 2005

6 Michiel van Raaij; interview met Willem-Jan Neutelings; architect.com; januari 2008

7 Henny de Lange; 'Sculptuur met spierballen'; artikel in dagblad Trouw; januari 2004

uiteinde van de Lloydpier in Rotterdam. De architecten hebben onmiskenbaar naar een symboliek gezocht die past in de havenstad Rotterdam. De positie van het gebouw in het voormalig havengebied, de verbeelding van de gestapelde containers in de gevel, de periscoop-vormige bouwmassa die gericht is naar de Maasvlakte en het gebruik van vele andere maritieme verwijzingen zijn een instrumentarium om aansluiting te zoeken bij het decor van de locatie en de functionele toedracht van het gebouw. De symboliek van het STC wordt gevormd door het veelvuldig toepassen van maritieme beeldkenmerken als een allegorische mantel die over het sculptuur is gedrapeerd. Het ontwerp is een adept van de moderne beeldgerichte architectuur, het aanwenden van een thema om het gebouw een verhaal te laten vertellen.

Blijft de vraag of het STC een icoon is of niet? In de zoektocht naar de definitie naar de iconische status van dit ontwerp, zijn er veel gelijkenissen te zien met Charles Jencks' *enigmatic signifier*. Het is een gebouw met een sterke evocatieve kracht, zonder dat de symbolische strekking onmiddellijk duidelijk wordt. Pas na een tijd in en rond het gebouw te verblijven, wordt de omstander gewaar van de symboliek die het gebouw in zich heeft. Uiteindelijk zal de ware iconische waarde van dit gebouw, en dat geldt ook voor architectuur in het algemeen, gedefinieerd worden door de mate waarmee het publiek het gebouw in de armen zal sluiten als toonbeeld voor de Rotterdamse haven.

werken van Neutelings Riedijk: v.l.n.r. Mediacentrum in Hilversum, Sphinxen in Huizen en de bibliotheek in Praag

De positie die Neutelings Riedijk inneemt in het architectonische debat is typerend voor hun werk. Als hedendaagse voorvechters van het vakmanschap in de architectuur, zoeken ze niet naar de een theoretische representatie, maar een intuïtieve en ambachtelijke waarde in de architectuur. De architect neemt nog steeds dezelfde methodologie en instrumenten ter hand als 5000 jaar geleden; het gaat ook nu nog steeds om compositie, tektoniek, partie et pochet, arrangement, licht en donker, de eigenschappen van een materiaal, enzovoorts.⁸ De door Vitruvius beschreven drie-eenheid *firmitas, utilitas, venustas*⁹ (te vertalen als duurzaamheid, bruikbaarheid en schoonheid) dateren uit het jaar nul, maar deze vaste waarden zijn voor Neutelings Riedijk nog steeds aan de orde.¹⁰ Dit is een drang naar traditie, de traditionele methodologie van het ontwerpen. Of zoals Jan Willem Neutelings het zegt: “*Look back to move forward*”¹¹.

Deze pragmatische denkwijze van Neutelings Riedijk zijn in hun gebouwen helder herkenbaar en gaan uit van een 16-tal gespierde dogma's, samen als een nijverig ontwerpinstrument toegepast.

8 Neutelings Riedijk; 'At work'; 010 publishers; 2005

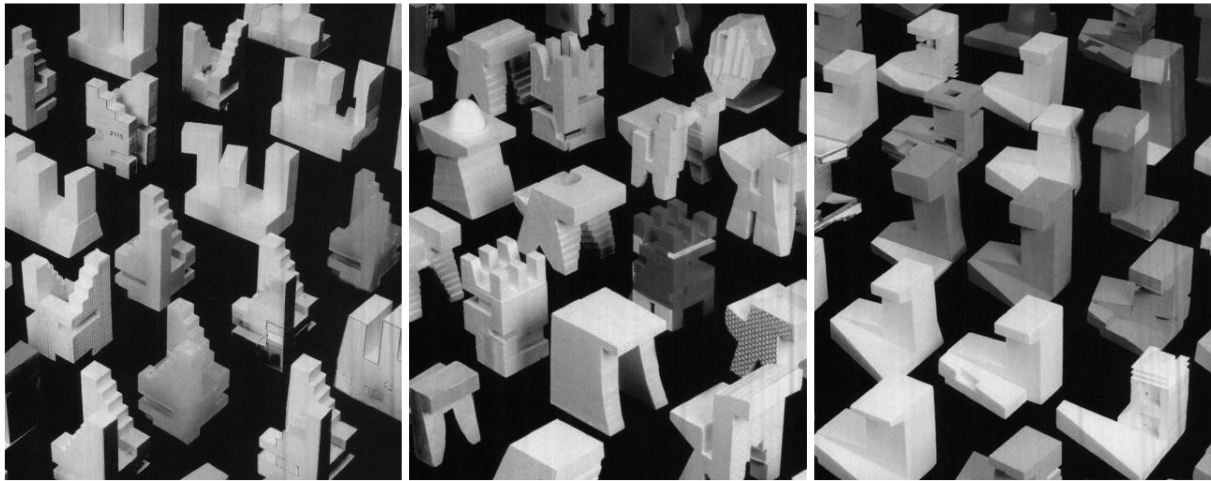
9 Vitruvius; 'De architectura Libri Decem'

10 Willem-Jan Neutelings; lezing op congres "Architectuur 2.0"; november 2007

11 Michiel van Raaij; interview met Willem-Jan Neutelings; archinect.com; januari 2008

Terugkomende ontwerp motieven in het werk zijn het gebruik van decoratieve patronen in de gevel, het creëren naar een flamboyant silhouet, de uiting van het fysieke gewicht van een gebouw en het onconventioneel, maar verrassend effectief stapelen van programmaonderdelen. Aan het fundament van deze motieven ligt de grondgedachte in de methode Neutelings Riedijk: het gebouw is op de eerste plaats een sculptuur. Het sculptuur wordt geboetseerd door contextuele randvoorwaarden, interne ruimtelijke holtes en algoritmische en elegante systemen, maar er wordt vooral gezocht naar een vorm die karakter en emotie uitdrukt.¹²

Neutelings Riedijk omschrijft zijn pragmatische ontwerpbenadering als een ambachtelijke en intuïtieve werkwijze. Ze mijden een dieperliggend, theoretisch kader in de ontwerp-opgave en streven het toepassen van een archaische methodologie. Maar is dat voldoende om het arbeidsproces daarmee als ambachtelijk te kunnen betitelen? Volgens Amerikaans socioloog Richard Sennett wordt ambacht gedefinieerd door de verhouding tussen de persoon die de arbeid verricht en de arbeid zelf. “*The craftsman’s realm is broader than skilled manual labor*”¹³. De mate van nederigheid, toewijding en eerbied die de mens voor de werkzaamheden voelt, maakt het ambacht.¹⁴ De maatschappelijke waarde van ambacht ligt in het doorgeven van kennis en vaardigheid in sociale interactie¹⁵.

De ambachtelijke werkwijze van Neutelings Riedijk in beeld, zoeken naar het sculptuur

Het lijkt een belegen opvatting in het huidige tijdsgewricht van digitalisering en mondialisering, maar Sennett bepleit dat de intrinsieke waarde van deze definitie nog steeds van kracht is. De benutting van het ambacht en het sociale belang daarvan kan ook in moderne beroepswereld en met de hedendaagse middelen toegepast worden. Ambacht dient op een geëigende wijze weer in de samenleving gepositioneerd te worden. De moderne samenleving wordt gedomineerd door de inzet van ziellose machines, de nederigheid en toewijding zijn ingewisseld voor een drang naar originaliteit, narcisme en *doing your own thing*. Het hiaat tussen de moderne samenleving en ambacht ligt in devaluatie van scholing, Jonge mensen worden onderricht in en geselecteerd op intelligentie en communicatie, in plaats van vakkennis en vaardigheid.¹⁶ Willem-Jan Neutelings spreekt in zijn lezing op Architecture 2.0 met bevoegenheid over de erosie in het vak van de architect: kernwaarden zoals kennis, kunde en evocatie worden vervangen door Google, AutoCad en Photoshop.¹⁷ Neutelings en Sennett spreken over dezelfde thematiek, namelijk de depreciatie van het ambacht. Richard Sennett tracht de kwintessens van het ambacht grondig uit te diepen en de oorspronkelijke betekenis te vertalen naar het idioom van de hedendaagse maatschappij. Wellicht kan het boeiende betoog van Sennett de moderne architecten aansporen om de waarde van het ambacht terug in de architectuur kan brengen.

12 Neutelings Riedijk; 'At work'; 010 publishers; 2005

13 Richard Sennett; 'The craftsman'; Yale University Press; 2008

14 John Ruskin; 'The seven lamps of architecture'; 1849

15 Richard Sennett; 'The craftsman'; Yale University Press; 2008

16 Richard Sennett; 'The craftsman'; Yale University Press; 2008

17 Willem-Jan Neutelings; lezing op congres "Architectuur 2.0"; november 2007

Een gelaagde, diepgravende theorie ligt niet ten grondslag aan het werk van Neutelings en Riedijk, de retoriek is altijd simpel maar venijnig doeltreffend. De kern in de ontwerpen van Neutelings Riedijk ligt in het vernuftig samenballen van scherpe maar ongedwongen ontwerpdogma's tot een aansprekend sculptuur. Het STC is een krachtig gebouw met een aansprekende uitstraling, een heldere functionele organisatie en een opwindende interne dynamiek. Het laat zien dat Neutelings Riedijk bekwame en bedreven architecten zijn, met hartstocht voor pragmatische en karaktervolle architectuur. Achter deze architectuur moet men geen spectrum van filosofisch inzichten willen zoeken, de kracht van hun architectuur ligt in de geraffineerde aanwending van intuïtie waarmee ze de spierballen laten rollen.

Maarten Castelijns
Maastricht, 24 december 2009

overige geraadpleegde bronnen:

John Silber; 'Architecture of the absurd, how "genius" disfigured a practical art'; Norton & Co; 2007
'Jaarboek van de Nederlandse architectuur 2005/2006'; NAI uitgevers
Dirk van den Heuvel; 'Didactisch gebouw'; artikel in De Architect; januari 2006
Machteld van Hulten; 'Beeldhouwen aan gebouwen'; artikel in dagblad De Volkskrant; 7 september 2006
Koos de Wilt; 'Aaron Betsky over Nederlandse architectuur'; artikel in Portfolio Magazine
Rainer Hampp Verlag; 'Richard Sennett, The craftsman'; artikel in Management revue, volume 19; 2008
'The Internet Encyclopedia of Philosophy', www.iep.utm.edu